

گردشگری پایدار کشاورزی؛ راهبرد اجرایی کشاورزی چند کارکردی

مریم محمودی^۱، هرمز اسدی^۲

^۱عضو هیات علمی موسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران

m.mahmoudi@areeo.ac.ir

^۲عضو هیات علمی موسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کرج، ایران

Hormoz.asadi3@gmail.com

چکیده

هدف اصلی این مقاله معرفی رهیافت کشاورزی چندکارکردی و گردشگری کشاورزی به عنوان اجرایی ترین راهبرد این رهیافت در مسیر توسعه روستایی و کشاورزی کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته است. در این مقاله که با روش مطالعه کتابخانه ای و مرور منابع و ادبیات موجود انجام شده است، ضمن معرفی اجمالی گردشگری روستایی، انواع گردشگری در مناطق روستایی و مفهومی و شاخص های توسعه گردشگری پایدار، به معرفی مفهوم گردشگری پایدار کشاورزی و مزایای توسعه آن در مناطق روستایی پرداخته شده است. علاوه بر این تجربه کشور ایتالیا در زمینه اجرای گردشگری کشاورزی به عنوان یکی از نمونه های موفق در دنیا به صورت مختصر توضیح داده شده و در نهایت به بررسی وضعیت گردشگری کشاورزی در ایران و نتیجه گیری در این خصوص پرداخته شده است.

واژه های کلیدی: توسعه روستایی، کشاورزی چندکارکردی، گردشگری پایدار کشاورزی، گردشگری روستایی.

^۱ نویسنده مسئول. آدرس: کرج، بلوار شهید فهمیده، موسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر، بخش خدمات فنی-تحقیقاتی.

کد پستی: ۳۱۳۵۹۳۳۱۵۱ - تلفن همراه: ۰۹۱۸۳۴۸۱۲۶۲

Sustainable agri-tourism: The practical strategy for multi-functional agriculture

Maryam Mahmoudi, Hormoz Asadi

Assistant Professor, Seed and Plant Improvement Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO), Karaj, Iran.
Email: m.mahmoudi@areeo.ac.ir

Assistant Professor, Seed and Plant Improvement Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO), Karaj, Iran.
Hormoz.asadi3@gmail.com

Abstract

The main purpose of this paper is to introduce the multifunctional agricultural approach and agri-tourism as the most practical strategy for rural and agricultural development in developed and developing countries. In this paper, a brief overview of rural tourism, the types of tourism in rural areas and the concept and indicators of sustainable tourism development, the concept of sustainable agriculture and the benefits of its development in rural areas have been addressed. In addition, the experience of Italy in the field of agri-tourism as one of the most successful examples in the world has been briefly described. Finally, the status of agri-tourism in Iran has been addressed.

Key words: multifunctional agriculture, rural tourism, sustainable agri-tourism, rural development.

مقدمه

اقتصاد نامتمرکز جهان امروز در راستای بازدهی مناسب، ترکیب‌های مختلفی از سه بخش اصلی اقتصاد شامل صنعت، کشاورزی و خدمات را شکل داده و مرز بین آنها را از بین برده است. مواجهه کشورها با چالش‌هایی چون مهاجرت‌های روستایی، افزایش بهره‌وری و اثربخشی نیروی انسانی، اشتغال‌زایی، حفظ محیط‌زیست و در مجموع تحقق توسعه پایدار، ضرورت برنامه‌ریزی فرابخشی و چندبعدی را در فرایند توسعه دو چندان کرده است. در این میان، کشورهایی که به متنوع‌سازی اقتصاد روی آورده و در تلاش هستند که خود را از اقتصاد تک‌پایه ای برهانند، در جستجوی شناخت یا خلق راه‌ها و روش‌های جدیدند. یکی از این ترکیب‌ها در زمینه تلفیق بخش کشاورزی و خدمات مربوط به گردشگری می‌باشد (رکن‌الدین افتخاری و قادری، ۱۳۸۱) که می‌تواند فرصت‌ها و امکاناتی را به‌ویژه برای اشتغال و درآمد روستاییان فراهم کند و در احیاء و نوسازی نواحی روستایی مؤثر باشد. در راستای این جریان از یک سو درآمد مازادی برای کشاورزان در چارچوب اقتصاد کشاورزی حاصل می‌شود و از دیگر سو با توسعه اینگونه از گردشگری اشتغالی نه تنها برای کشاورزان بلکه برای ساکنان محلی نیز فراهم می‌آید. از این رو قابلیت‌سنجی این گونه از گردشگری و خوانش اقتصادی آن ضروری است تا از یک سو برآورد توسعه در فضاها انجام گرفته و از سوی دیگر سودمندی و یا عدم سودمندی آن برای ساکنان محلی باز شناخته شود. توسعه گردشگری در نواحی روستایی در حقیقت یک روند دو سویه اقتصادی را در نواحی روستایی رقم می‌زند که می‌تواند دربرگیرنده رشد اقتصادی و تنوع فعالیت‌ها از یک سو و همچنین ایجاد اشتغال و درآمدزایی برای ساکنان روستایی از دیگر سو باشد (سقای، ۱۳۸۲). اهمیت گردشگری در فرایند توسعه روستایی، به طور تجربی در بسیاری از کشورها از جمله چین، تایلند، مالزی، فیلیپین، استرالیا، ایتالیا، کانادا و ایالات متحده تأیید شده است (Barry and Hellerstein, 2004).

روش تحقیق

هدف اصلی این مطالعه، معرفی رهیافت کشاورزی چندکارکردی و گردشگری کشاورزی به عنوان اجرایی‌ترین راهبرد این رهیافت در مسیر توسعه روستایی و کشاورزی کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته است. روش تحقیق در این پژوهش که از نوع مطالعات مروری می‌باشد، به صورت کتابخانه‌ای و تحلیلی-توصیفی بوده که مطالب مورد نیاز از منابع مختلف از جمله مرور کتاب‌ها و مقالات موجود در زمینه کشاورزی چندکارکردی و گردشگری کشاورزی و منابع اینترنتی جمع‌آوری شده است.

گردشگری روستایی

شرایط طبیعی (ریخت‌شناسی، عناصر اقلیمی و...) همراه با ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محیط روستا اشکال گوناگون و متنوعی از روستاها را به وجود می‌آورند که هر کدام به لحاظ فیزیکی، نوع معماری، نوع مسکن، الگوی سکونت و معیشت، آداب و رسوم و سنت‌ها از یکدیگر متمایز می‌باشند. این وجه تمایز و وجوه مختلف روستاها خود خالق جاذبه‌هایی است که گردشگران را به بازدید از این مناطق علاقمند می‌سازد (رضوانی، ۱۳۷۴). به این پدیده اصطلاح گردشگری روستایی را اختصاص داده‌اند و کلیه فعالیت‌ها و گونه‌های مختلف گردشگری در محیط‌های مختلف روستایی و پیرامون آنها را شامل می‌شود که در بردارنده آثاری (مثبت یا منفی) برای محیط‌زیست روستا (هم انسان و هم محیط طبیعی) می‌باشد (سقای، ۱۳۸۲).

گروه مردمی گردشگری آمریکا گردشگری روستایی را مجموعه فعالیت‌هایی می‌داند که گردشگران را به نواحی پیرامون مادر شهرهای اصلی جذب کند. بدیهی است این چنین برداشتی از گردشگری روستایی می‌تواند زمینه‌های مختلف فعالیت‌های گردشگری چون سکونتگاه‌ها، رویدادها، جشنواره‌ها، ورزش و تفریحات گوناگون را در برگیرد که در محیط روستا شکل می‌گیرند (Soteriades, 2002: 617). در حقیقت می‌توان گردشگری روستایی را در برگیرنده دامنه‌ای از فعالیت‌ها و خدمات مربوط به تفریح و آرامش گردشگران دانست که به وسیله کشاورزان و مردم روستایی برای جذب گردشگران به مناطق خود و به منظور کسب درآمد صورت می‌گیرد (Brunstad et al., 2008).

انواع گردشگری روستایی

بنا به نظر کمیسیون جامعه اروپا (۱۹۸۶) افراد به دلایل مختلف و با انگیزه‌های متفاوتی از نواحی روستایی بازدید می‌کنند و در فعالیت‌های گردشگری شرکت خواهند کرد، به همین دلیل انواع خاصی از گردشگری در نواحی روستایی وجود دارد که به شخص مسافر، ویژگی‌های مقصد و انگیزه‌ی سفر بستگی دارد. بنابراین می‌توان با توجه به اهداف گردشگران، گردشگری روستایی را به هفت دسته کلی به شرح زیر تقسیم کرد (قادری، ۱۳۸۲):

۱. گردشگری طبیعی: که بیشتر در تعامل با جاذبه‌های اکولوژیکی قرار دارد؛
 ۲. گردشگری فرهنگی: که با فرهنگ، تاریخ و میراث فرهنگی و باستانی مردم روستایی مرتبط است؛
 ۳. اکوتوریسم: نوعی گردشگری است که علاوه بر تعامل با جاذبه‌های طبیعی (مانند رودخانه، دریاچه فصلی و کوهستان‌ها) با زندگی و هنجارهای اجتماعی مردم محلی که خود نیز در تعامل با جاذبه‌های طبیعی است، در ارتباط می‌باشد. به این دلیل که این نوع گردشگری، مبتنی بر طبیعت است، به طور مؤثری حفاظت از محیط‌زیست را افزایش می‌دهد و برای جوامع محلی و فرهنگ‌های مختلف سودمند بوده و تجربیات ارزنده‌ی آموزشی را به گردشگران ارائه می‌دهد. در حقیقت اکوتوریسم گردشگری پایدار است که در عین حال به محیط‌زیست روستایی وابستگی دارد. بنابراین اکوتوریسم بخشی از گردشگری روستایی است ولی، الزاماً گردشگری روستایی نیست.
 ۴. گردشگری دهکده: در این نوع گردشگری، گردشگران در دهکده‌ها اقامت کرده و در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی شرکت می‌کنند.
 ۵. گردشگری زراعی یا کشاورزی: این نوع گردشگری با توجه به محیط شکل‌گیری آن متفاوت است و البته به عنوان گردشگری کشاورزی نیز شناخته می‌شود. گردشگری مزرعه، شامل اقامت و گاهی اوقات مشارکت در فعالیت‌های کشاورزی در مزرعه بوده و در بین خانوارهای کشاورز به عنوان مکمل و جایگزین فعالیت‌های اقتصادی رواج پیدا می‌کند. به علاوه گردشگری مزرعه، یکی از زمینه‌های سرمایه‌گذاری در کشاورزی بوده و ابزاری نیز برای حفاظت از چشم‌اندازهای سنتی است. درباره اثرات آن بر نیروی کار دیدگاه‌های متفاوتی ارائه شده، ولی نقش آن در اشتغال سایر اعضای خانواده بویژه زنان در مزارع از راه ارائه‌ی خدمات پذیرایی مورد تأکید است.
 ۶. گردشگری روستایی یا گردشگری محلی- روستایی: این نوع گردشگری که می‌تواند شامل موارد بالا نیز باشد، شامل اردو زدن، اقامت در منازل اجاره‌ای، گشت و شکار در حیات وحش، بازاریابی صنایع دستی، جشنواره‌های فرهنگی، ورزش‌های ماجراجویانه، راه‌پیمایی، بازدید از مکان‌های تاریخی، جشنواره‌های موسیقی و در واقع هر گونه فعالیت تفریحی در نواحی روستایی است.
 ۷. گردشگری سبز: اگرچه در بعضی از کشورها اصطلاح "گردشگری سبز" به گردشگری روستایی اطلاق می‌شود (یعنی گردشگری در مناطق سبز)، اما اغلب برای توصیف نوعی از گردشگری به کار می‌رود، که بیشتر طرفدار محیط‌زیست است. این نوع گردشگری با نام‌های مختلف مانند گردشگری انعطاف‌پذیر، گردشگری سودمند یا گردشگری بدیل نیز شناخته شده است (پارسا بصیر، ۱۳۸۷).
- باید در نظر داشت زمانی این ۷ نوع گردشگری در محیط روستایی می‌تواند دارای منافع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باشد که با توجه به ملاحظات محیط زیستی طراحی و اجرا شده و نیازهای حال و آینده را در نظر گرفته باشد، به بیان دیگر پایدار باشند.

گردشگری پایدار

ظهور مفهوم پایداری در ادبیات گردشگری که همانند توسعه، ابعاد و آثار گوناگونی دارد، حاصل تلاش در دستیابی به پایداری در تمامی زمینه‌های توسعه می‌باشد؛ بویژه بعد از برگزاری اجلاس زمین در سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو که دولت‌ها را به سمت توسعه‌ای سوق داد که حداقل زیان و لطمه را بر محیط زیست وارد سازند. از این رو بر مبنای دستور جلسه ۲۱، که در واقع شامل مجموعه‌ای از طرح‌های عملی مفصلی بود که نقش هر کشور را در رسیدن به توسعه پایدار بیان می‌نمود، "دستور جلسه ۲۱ برای گردشگری" از سوی سازمان‌های بین المللی در سطح جهان منتشر شد که در آن نیاز به رسمیت شناختن نقش گردشگری را در فرایند توسعه گوشزد می‌کرد و ضرورت طرح عملی برای سازمان‌های گردشگری در راستای به فعلیت در آوردن اصول گردشگری پایدار را پیش می‌کشید (سقایی، ۱۳۸۵).

در واقع توسعه پایدار گردشگری فرایندی بلند مدت است که ضمن تامین نیازهای جامعه محلی و ساکنان مناطق میزبان و نیازهای گردشگران منطقه، بدون ایجاد تخریب‌های زیست‌محیطی به جامعه میزبان فرصت‌های آینده را مورد حمایت قرار داده و تقویت می‌کند. سازمان جهانی گردشگری در سال ۱۹۸۸ گردشگری پایدار را چنین تعریف می‌کند: "نوعی گردشگری که در راستای مدیریت منابع تجدید شونده اعم از انسانی و طبیعی باشد به نحوی که هم نیازهای اقتصادی، اجتماعی و زیبایی‌شناختی گردشگران تامین شود و هم یکپارچگی فرهنگی، فرایندهای بوم‌شناختی ضروری، تنوع اکولوژیکی و سامانه‌های طبیعی حفظ گردد" (رضوانی، ۱۳۸۷).

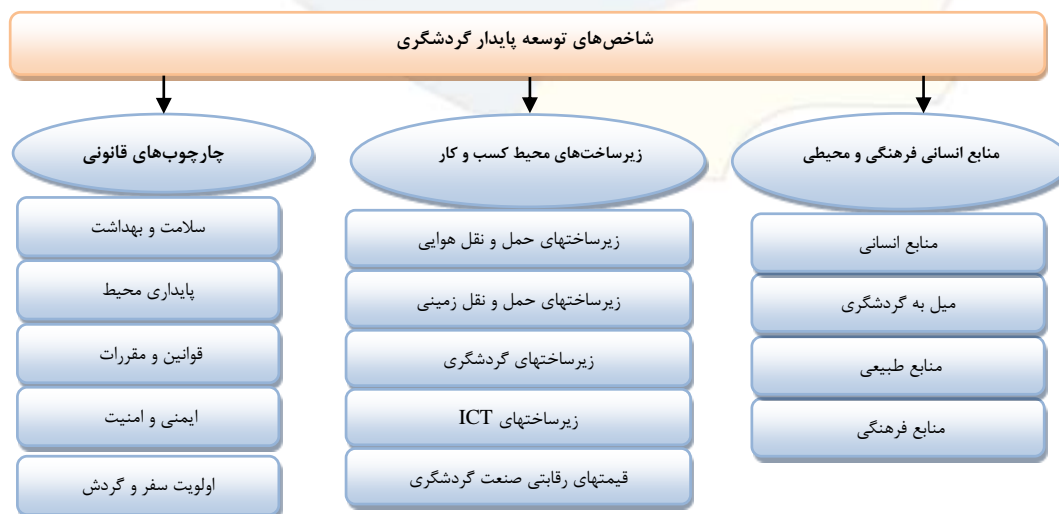
برخی از نکاتی که پیرامون گردشگری پایدار باید در نظر گرفت و در اولین کنفرانس گردشگری پایدار در سال ۱۹۹۵ در مادرید بر آن تاکید شد عبارت بودند از:

- توسعه گردشگری باید براساس معیارهای پایداری باشد. بدین معنا که مسایل زیست‌محیطی و اکولوژیکی در بلندمدت، مسایل اقتصادی، و تعهدات لازم نسبت به جنبه‌های اجتماعی و اخلاقی گردشگری باید رعایت شود.
 - ماهیت پایداری گردشگری مستلزم محیط‌های طبیعی، فرهنگی و انسانی است.
 - گردشگری باید جنبه‌های فرهنگی، ارزشی و عناصر سنتی جوامع محلی را مد نظر داشته باشد (کاظمی، ۱۳۸۵؛ ص. ۱۲۹).
- به طور خلاصه هدف اصلی در بسط معنایی گردشگری پایدار زراعی نیز ارائه روش‌ها و راهکارهای عملی منطقی در بهره‌گیری از منابع طبیعی، منابع زراعی در اختیار بهره‌بردار، منابع انسانی و ممانعت از بکارگیری غیرعلمی این منابع بوده (منصوری، ۱۳۸۱) و کوشش می‌شود تا توسعه‌ای متعادل و همه‌جانبه جایگزین توسعه صرفاً اقتصادی گردد. گردشگری پایدار سعی در تنظیم روابط بین جامعه میزبان، مکان گردشگری و گردشگران دارد چرا که این رابطه می‌تواند پویا و سازنده باشد و به دنبال تعدیل فشار و بحران بین این عناصر است تا آسیب‌های محیطی و فرهنگی را به حداقل رسانده، رضایت بازدیدکنندگان را فراهم آورده و به رشد اقتصادی ناحیه کمک کند.

شاخص‌های توسعه گردشگری پایدار

مجمع توسعه اقتصادی سازمان ملل در سال ۲۰۰۹ شاخص‌هایی که می‌بایست در توسعه گردشگری پایدار مورد توجه قرار گیرد را تهیه کرده که بر سه گروه عمده زیر استوار است؛ (۱) چارچوب قانونی و نظارتی مربوط به گردشگری، (۲) زیرساخت‌ها و محیط کسب و کار، (۳) منابع انسانی، فرهنگی و طبیعی مربوط به گردشگری (Jennifer et al., 2009). هر کدام از این سه شاخص نیز به نوبه خود از عواملی تشکیل شده است که در شکل شماره ۱ مشخص شده است.

شکل ۱. خلاصه فهرست شاخص‌های گردشگری پایدار (World Economic Forum, 2009)

گردشگری کشاورزی با رهیافت کشاورزی چند کارکردی

تحلیل و بررسی دقیق میزان و عمق تغییرات ایجاد شده در مناطق روستایی در سطح دنیا، خط سیر جدیدی از توسعه را در این مناطق مشخص می‌کند (Knickel & Renting, 2000). طی سال‌های اخیر بسیاری از مجامع و سازمان‌های بین‌المللی مانند فائو، سازمان ملل و سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه نیز بر این نکته تاکید کرده‌اند که مفهوم توسعه پایدار کشاورزی و روستایی زمانی اهمیت پیدا می‌کند که این موضوع مورد پذیرش واقع شود که نقش کشاورزی گسترده‌تر و وسیع‌تر از تولید صرف محصولات غذایی است. در حقیقت در مفهوم جدید علاوه بر برون‌دادهای کالایی، برون‌دادهای غیرکالایی نیز برای فعالیت کشاورزی در نظر گرفته می‌شود. این کارکردها معمولاً فرآیندهایی را شامل می‌شود که در دوره گذار از تولیدگرایی به فراتولیدگرایی مدنظر بوده و در نتیجه، برنامه‌های توسعه روستایی نیز به شدت تحت تاثیر ویژگی‌های زراعی-اکولوژیکی، میراث فرهنگی و حساسیت‌های محیط‌زیستی مناطق روستایی قرار گرفت. به این ترتیب از اواخر دهه ۱۹۹۰ میلادی و هزاره سوم، حرکت از کشاورزی تک‌کارکردی (Monofunctional agriculture) به سمت ارتقای بهره‌وری با جهت‌گیری به سوی کشاورزی چندکارکردی (Multifunctional agriculture) آغاز شد.

این الگوی در حال ظهور، کشاورزی را تنها به عنوان یک "راهبرد معیشتی" برای کشاورزان در نظر نمی‌گیرد، بلکه کارکرد تولید کشاورزی را با بازارهای گسترده‌تر و جوامع بزرگتر مرتبط می‌کند. علاوه بر این، در مقابل سایر رهیافت‌ها که مزارع و اراضی مرتبط با آن را با ماهیتی جزءنگرانه می‌نگرد، تعاملات و وابستگی‌های بالقوه‌ای بین مزارع و مناطق پیرامونی پیشنهاد می‌دهد. در واقع کشاورزی در این رهیافت به عنوان یک ابزار توسعه‌ای پیش‌کنشی به منظور تقویت هم‌افزایی و توسعه صرفه‌جویی‌های پایدارتر به نسبت مقیاس (Marsden, 2013: 185) معرفی شده است.

در حقیقت این چارچوب بر اساس ویژگی چندگانه زمین و کشاورزی ارائه شده که به پیچیدگی و اهمیت روزافزون الگوهای جدید کشاورزی و نظام‌های کاربری اراضی که در سراسر جهان ظهور یافته، کمک می‌کند و بین این الگوهای جدید کشاورزی با سایر بخش‌های اقتصاد و جامعه ارتباطی برقرار می‌کند. طبیعی است که این نظام، تغییرات ژرفی در چگونگی تولید محصول، فضاها، کنش‌گری و ذی‌نفعان، چارچوب‌های سیاسی، دیدگاه‌ها و نگرش جامعه نسبت به فعالیت کشاورزی و اثرات آن بر روی محیط‌زیست ایجاد کرده است (Tilzey, 2000; Wilson, 2008; Twyne, 2005).

واقعیت این است که چندکارکردی مفهوم نسبتاً جدیدی است که ایده‌های قدیمی‌تر را در بر می‌گیرد. ارزش منظر و چشم‌انداز، چالش‌های محیط‌زیستی کشاورزی، ارتباط آن با اسکان روستایی و امنیت غذایی موضوعاتی هستند که در سیاست‌های توسعه روستایی و کشاورزی مطرح بوده‌اند. حتی قبل از معرفی کشاورزی چندکارکردی، این موضوعات کم و بیش به صورت مجزا از یکدیگر مورد توجه و بررسی قرار می‌گرفتند. اما هدف مهم ایده چندکارکردی تلفیق این مسائل در یک چارچوب مناسب و در راستای نیل به توسعه پایدار روستایی است. از این رو، در حال حاضر مفهوم توسعه پایدار روستایی بر استفاده از منابع به ویژه اراضی کشاورزی برای بهره‌مندی از سایر فعالیت‌های غیرتولیدی در کنار هدف تولیدی کشاورزی دلالت می‌کند. هدف اصلی این مفهوم به حداکثر رساندن عملکرد اقتصادی کشاورزان در کنار توسعه پایدار مناطق روستایی، حفظ محیط‌زیست و تولید محصولات کشاورزی می‌باشد (Novkovic, 2010). اگرچه ویژگی چندکارکردی بودن کشاورزی، موضوع جدیدی محسوب نمی‌شود و کشاورزی در واقع یک فعالیت چندکارکردی می‌باشد، اما در سال‌های اخیر، توجه بسیاری از اقتصاددانان و صاحب‌نظران توسعه روستایی را به خود جلب کرده و تاکنون به ویژه در کشورهای اروپایی تلاش‌های وسیعی برای نهادینه کردن آن هم در خط‌مشی‌های سیاسی و هم در عمل صورت گرفته است. به این ترتیب طی دهه گذشته، اصطلاح

^۱ منظور از صرفه یا صرفه‌جویی به نسبت مقیاس (Economy of scale)، استفاده از منابع و تجهیزات یکسان در ترکیب با هم به منظور تولید محصولات متعدد با قیمت ارزان‌تر می‌باشد.

"کشاورزی چندکارکردی" در بحث‌های علمی و سیاست‌گذاری در مورد نقش کشاورزی در اقتصاد و جامعه به عنوان یک کل وارد شده است (Marsden & Sonnino, 2005). در این جریان، سیاست‌گزاران در اغلب کشورها تغییراتی در سیاست‌ها و خط‌مشی‌های کشاورزی با هدف توجه به مسائل محیط‌زیستی، پایداری منابع طبیعی و ایجاد تنوع در منابع درآمدی روستاییان ایجاد کرده‌اند (Walford, 2003). یکی از ویژگی‌های کلیدی کشاورزی چندکارکردی ماهیت هم‌افزا و دارای اشتراک مساعی بین ابعاد و کارکردهای مختلف کشاورزی است. شواهد نشان می‌دهد که کارکرد تولیدی، فعالیتی در انزوا و جدا از سایر فعالیت‌ها نیست و نقش تعاملی با سایر کارکردهای کشاورزی دارد، اما برخی کارکردها هم‌افزایی بیشتری با سایر کارکردها دارند. به عنوان مثال ارزش مطلوبیت منظر، یک برون‌داد مثبت از کشاورزی است که برای سایر صنایع به ویژه گردشگری ارزش بالایی دارد (Brunstad et al., 2008). یکی از مطلوبیت‌ها و برون‌دادهای غیرکالایی که کشاورزی ارائه می‌دهد تامین منظر و چشم‌انداز و ارائه خدمات و محیطی جهت گذران اوقات تفریحی درون مزرعه است که به آن گردشگری کشاورزی، گردشگری مزرعه‌ای یا اگروتوریسم (agrotourism) نیز گفته می‌شود. به اعتقاد Barbieri & Mahoney (2009) گردشگری کشاورزی هم‌افزایی‌های چندگانه با سایر کارکردهای زراعی را افزایش می‌دهد، به ارزش‌های درون خانوار زراعی می‌افزاید علاوه بر اینکه به افزایش و تقویت فروش سایر محصولات خاص زراعی، یا محصولات و خدمات با ارزش افزوده کمک می‌کند. این نوع گردشگری در حال حاضر از حوزه‌های نسبتاً جدید در توسعه روستایی است که امروزه در سطح دنیا هم از نظر عرضه - توسط کشاورزان و دامداران - و هم از نظر تقاضا - توسط گردشگران و مصرف‌کنندگان محصولات و خدمات کشاورزی - صنعتی رو به رشد ارزیابی شده است و پیش‌بینی می‌شود که به زودی به یکی از بزرگترین بخش‌های گردشگری در مناطق روستایی و اطراف شهرها تبدیل خواهد شد. گردشگری کشاورزی گونه‌ای از گردشگری روستایی است و در ارتباط مستقیم با کشاورزی در نواحی روستایی می‌باشد (سقای، ۱۳۸۵)، و به عمل بازدید از یک مزرعه یا هر فعالیت کشاورزی، باغبانی، یا کسب و کار زراعی به منظور لذت بردن، آموزش یا درگیری در فعالیت‌ها یا اعمال مزرعه اشاره می‌کند (Sznajder et al., 2009). در تعریفی دیگر گردشگری کشاورزی به مجموعه فعالیت‌های وابسته به کشاورزی اطلاق می‌شود که عمدتاً توسط بهره‌برداران با هدف جذب گردشگران به روستا و مزرعه سازماندهی می‌شود. به عبارت دیگر گردشگری کشاورزی را می‌توان کلیه فعالیت‌های تفریحی، گردشگری و آموزشی در مناطق روستایی تعریف کرد که توسط بهره‌برداران زراعی و دامی بر پایه‌ی کشاورزی، دامداری، ماهیگیری، آداب و رسوم زراعی محلی، معماری بومی و منظر زراعی، شکار و... انجام می‌گیرد (Phillip et al., 2010). علاوه بر این گردشگری کشاورزی در بسیاری از نقاط دنیا، بازدیدهای آموزشی، خوراک، فعالیت‌های تفریحی، اقامت گردشگران در مزارع، اتاق‌ها یا چادرزدن، خرید مستقیم محصولات روستایی یا صنایع دستی، برداشت محصول یا چیدن میوه و حتی تجربه غذا دادن به دام را نیز شامل می‌شود. در حقیقت گردشگری کشاورزی با طبیعت‌گردی رابطه نزدیکی دارد و علاوه بر آن می‌تواند در عرضه مستقیم محصولات کشاورزی نقش بسزایی داشته باشد. راه‌اندازی و توسعه این نوع از گردشگری این امکان را برای بهره‌برداران فراهم می‌کند که درآمد خود را به طرق متنوعی چون تورهای مزرعه‌ای یا باغی، جشنواره‌های مربوط به برداشت محصول، تورهای آموزشی برای کودکان، مازهای ذرت، برداشت محصول توسط مصرف‌کنندگان، و خدمات متنوعی از این قبیل افزایش دهند (Blacka et al., 2009).

در فرایند توسعه کشاورزی چندکارکردی، اینگونه خدمات گردشگری به عنوان مهم‌ترین طریق متنوع‌سازی فعالیت کشاورزی و مهم‌ترین منبع مکمل درآمد برای کشاورزان در نظر گرفته می‌شود به گونه‌ای که منابع و زیرساختارهایی که به طور معمول در این فرایند مورد استفاده قرار می‌گیرد، تعلق به کارکرد اولیه تولید دارند (Parra López et al., 2004).

شکل‌گیری گردشگری کشاورزی ناشی از عواملی در دوسوی یک روند مابین گردشگران و کشاورزان می‌باشد. از این‌رو گردشگری کشاورزی به عنوان یک فعالیت بازاریابی مستقیم توانسته است فرصت‌های خاصی را برای کاهش میزان خطر از طریق ایجاد تنوع در یک محیط اقتصادی فراهم آورد (Brumfield & Edouard, 2002) که در برگیرنده داد و ستد روستایی در دو جهت محیط مزرعه و تجارت گردشگری می‌باشد (Busby & Samantha, 2000).

رشد و گرایش جدید به سوی گردشگری کشاورزی هم تقاضا-محور است و هم عرضه-محور. در طرف عرضه، فشارهای اقتصادی کشاورزان و دامداران را بر آن داشته است که قابلیت دوام راهبردهای جایگزین اقتصادی را در تلاش برای حفظ خانوار زراعی و جستجوی راه‌هایی جهت افزایش درآمد از طریق متنوع‌سازی فعالیتهای تولیدی و غیرتولیدی با شرایط موجودی چون کاهش نیروی کار، قیمت پایین کالاهای کشاورزی، افزایش هزینه‌های تولید، و کاهش برنامه‌های حمایتی دولت بررسی کنند (Fleischer & Tsur, 2000). در طرف تقاضا نیز علاقه افراد به گردشگری و فعالیتهای زراعی طی سال‌های اخیر افزایش یافته است. به عنوان مثال در آمریکا ۶۲ میلیون نفر در سال ۲۰۰۰ یک یا چندبار در سال از مزارع بازدید کرده‌اند که تقریباً ۳۰ درصد جمعیت را شامل می‌شود (Barry & Hellerstain, 2004).

مزایای توسعه پایدار گردشگری کشاورزی

گردشگری کشاورزی مزایای زیادی برای مزارع، تولیدکنندگان و ارائه‌دهندگان این قبیل خدمات، اجتماعی که در آن اینگونه خدمات ارائه می‌شود، و کل جامعه فراهم می‌کند. نگرش‌ها غالباً در مورد معرفی گردشگری در مناطق روستایی مثبت است چرا که اعتقاد بر این است که ترکیب دو صنعت ممکن است مسائل و موضوعات محلی از جمله کمبود نیروی کار در گردشگری و نوسانات بازار در کشاورزی را کاهش دهد (Andereck & Vogt, 2000; Torres & Momsen, 2004; Che et al., 2005). در حقیقت گردشگری کشاورزی چیزی بیش از تنها یک نوع و فرآورده جدید گردشگری بوده و فراتر از ارائه صرف خدمات در محیط‌های روستایی است (Busby & Rendle, 2000). این صنعت دلالت بر طریق جدیدی برای کسب دانش و آگاهی، نگرش مثبت به سوی دنیایی دیگر، محیط‌زیست و افراد محلی و فرهنگ آنها نیز دارد.

گردشگری کشاورزی پتانسیل ایجاد و افزایش درآمد درون مزرعه‌ای را داشته و حتی مدیریت راهبردی اعمال شده ممکن است در نهایت افزایش بهره‌وری زراعی را نیز باعث شود (Phillip et al., 2010; Barbieri & Mahoney, 2009; Ollenburg & Buckley, 2007). علاوه بر این از آنجا که اکثریت مردم شهرنشین ارتباط کمی با کشاورزی دارند و یا اصلاً ارتباط ندارند، گردشگری کشاورزی می‌تواند یکی از سازوکارهایی باشد که توسط آن غیر کشاورزان می‌توانند در زمینه کشاورزی بیشتر بیاموزند و با افزایش میزان خرید به طور مستقیم یا غیرمستقیم از محصولات مزرعه‌ای و مزارع خانوادگی کشاورزی حمایت کنند (Desmond & Reynolds, 2005).

در واقع گردشگری کشاورزی ابزار قدرتمندی در باز فعال کردن مناطق محروم است. تاثیر مثبت گردشگری کشاورزی بر درآمد و وضعیت اقتصادی خانوار زراعی می‌تواند با سهمی که توسعه این کسب و کارها در اجتماعات محلی از طریق مالیات‌های فروش، ایجاد اشتغال محلی و تشویق و توسعه کسب و کارهای محلی مثل رستوران‌ها و مغازه‌ها ایجاد می‌کند، ترکیب شود. اعتقاد بر این است که در سطح مزرعه متنوع‌سازی کسب و کارهای زراعی درآمد پایدارتر و غالباً بالاتری برای تولیدکننده ایجاد می‌کند (باربیری و همکاران، ۲۰۰۸; Brandth & Haugen, 2007). مطالعات نشان داده‌اند که در موارد بحران اقتصادی از جمله میزان پایین عملکرد، یا تنزل قیمت‌ها، در حالیکه تولید کشاورزی در اولین اولویت باقی می‌ماند، ارائه خدمات گردشگری کشاورزی مسیری برای ایجاد جایگزین‌ها یا تولید درآمد مکمل و همچنین مکانیسم کاهش‌دهنده ریسک برای خانوار زراعی فراهم می‌کند (Tew & Barbieri, 2012).

درکنار سودآوری که از اینگونه تسهیلات و امکانات اقامتی، غذاهای محلی و فعالیتهای فراغتی حاصل شده است، علاوه بر فروش مستقیم محصولات و صنایع محلی، اثرات سودمند اجتماعی و غیراقتصادی دیگری نیز از قبیل فراهم کردن فرصت اشتغال برای اعضای خانوار زراعی، حفظ سبک زندگی روستایی، حفظ آداب و رسوم محلی، افزایش دانش و آگاهی، ترمیم بافت معماری و میراث فرهنگی، تقدیر نقش زنان در جوامع روستایی، شأن و مقام دادن به نقش کشاورزان در جامعه، و پیشبرد تبادلات فرهنگی در بر داشته است (تیو باربیری، ۲۰۱۲; باربیری و موهانی، ۲۰۰۹).

علاوه بر این به نظر می‌رسد که در پارادایم کشاورزی چندکارکردی گردشگری کشاورزی راهبرد متنوع‌سازی مناسبی باشد، چرا که الزاما به سرمایه‌گذاری زیاد در زیرساخت‌های زراعی، نیروی کار یا تجهیزات نیاز ندارد. متنوع‌سازی زراعی با توسعه گردشگری عمدتاً بر فعالیتهایی تمرکز دارد که از منابع موجود استفاده می‌کند و احتیاج چندانی به سرمایه‌گذاری اضافی ندارد. همچنین اکثر تولیدکنندگان متنوع‌سازی را به

عنوان روشی برای ارتقاء برگشت سرمایه و افزایش سود، یا برای از عهده برآمدن هزینه‌های فناوری و نهاده‌های کشاورزی در نظر می‌گیرند. به عنوان مثال بهره‌برداران زراعی عمدتاً گرایش به ارائه خدمات و فعالیتهایی دارند که با رویه‌ها و منابع موجود زراعی‌شان مشابهت داشته و فرایند تولید را به طور قابل ملاحظه‌ای تغییر نمی‌دهد. البته مطالعات پیشنهاد داده‌اند که مزایای اقتصادی گردشگری کشاورزی برای خانوارهای زراعی یکسان نیست و بسته به مرحله توسعه گردشگری کشاورزی متفاوت است (مثلاً مدت زمانی که از ارائه خدمات و فعالیتهای جدید می‌گذرد، و یا مکان جغرافیایی مزرعه گردشگری) (Phillip et al., 2010). گردشگری کشاورزی فرصت‌هایی برای افزایش احتمال بقای کسب و کارهای زراعی فراهم می‌کند، به مدیر مزرعه اجازه می‌دهد زراعت را ادامه داده و از سبک زندگی روستایی خود لذت ببرند (Sharpley & Vass, 2006; Ollenburg & Buckley, 2007).

بررسی تجربه گردشگری کشاورزی در ایتالیا

شاید بتوان گفت از بین کشورهای مختلف دنیا گردشگری کشاورزی در کشورهای اروپایی و از بین کشورهای اروپایی نیز در ایتالیا بیشتر شناخته شده است. توسعه گردشگری کشاورزی در ایتالیا از دهه ۱۹۸۰ آغاز شد و توسط قانون n در سال ۲۰۰۶ به طور رسمی تصویب شد. این قانون به مناطق این اجازه را می‌دهد که از طریق قوانین و تنظیمات منطقه‌ای، هنجارها و معیارهای عملی برای اجرایی شدن و توسعه فعالیت گردشگری درون قلمروشان ایجاد کنند. گردشگری کشاورزی نیز در این قوانین بدین صورت تعریف شده است: "تجهیزات و فعالیتهای مهمانپذیری که توسط کشاورزان از طریق استفاده از مزارع خودشان در ارتباط با فعالیتهای کشت زمین، احداث جنگل؛ و پرورش حیوانات انجام می‌شود". آگروتوریسم در حقیقت داد و ستد برونداهای غیرکالایی بین کشاورزان و مصرف‌کنندگان در بر می‌گیرد (Porcaro, 2009).

در این کشور تعداد مزارعی که برخی از انواع خدمات توریستی را ارائه می‌دهند در سال ۲۰۰۳ به ۱۲۵۰۰ واحد با حجم معاملات ۷۵۰ میلیون یورو رسیده است. بسیاری از خدماتی که این کشور در زمینه گردشگری کشاورزی ارائه می‌دهد، مربوط به خدمات اقامتی در سطح مزارع و حفظ آداب و رسوم روستایی و همچنین حفاظت از مزارع کوچک خانوادگی بوده و بسیاری از مزارع، منازلی جهت اقامت (۱۰۰۰۰ واحد)، رستوران (۷۵۰۰ واحد)، تسهیلات چادرنی (۹۳۰) و اسب‌دوانی (۱۵۲۰) ارائه می‌دهند. فعالیت جدیدی نیز که به این برنامه‌ها اضافه شده، توسعه و تدوین خط سیرها و برنامه‌های سفری است که به دنبال معرفی کشاورزی، فعالیتهای روستایی و سنت‌های خانوارهای روستایی می‌باشد (پرکارو، ۲۰۰۹).

مزارع آگروتوریسم در ایتالیا در سراسر کشور گسترده شده‌اند ولی غالباً در مناطق شمالی و مرکزی به ویژه در توسکانی (Tuscany) (۲۰٪) تجمع یافته‌اند. آگروتوریسم در شبه جزیره کاپو دی لوکا (Capo di Leuca) نیز رونق زیادی دارد. ویژگی بخش کشاورزی در این جزیره پراکندگی مزارع (۱/۸ هکتار به طور متوسط) و میزان پایین تولید و متنوع‌سازی است و به طور کلی این منطقه چندان توسعه یافته نبوده، نرخ بیکاری و مهاجرت بالایی داشته است. آگروتوریسم در این شبه جزیره با سرعت زیادی توسعه یافته است و در حال حاضر نقش کلیدی در حفظ زندگی روستایی بازی می‌کند، کشاورزان را قادر ساخته که فعالیت‌هایشان را متنوع کنند در حالیکه در حفظ میراث فرهنگی و تاریخی مزرعه نیز مشارکت می‌کنند (Sivini, 2001).

یکی از متداول‌ترین ساختارهایی که فعالیت آگروتوریسم را ارائه می‌دهد، ساختارهای تاریخی ماسری (Masserie) نامیده می‌شود. یک تعاونی تولید کشاورزی که از املاک بزرگ کشاورزی تشکیل شده و تقاطعی از تاریخ و فرهنگ محلی، اقتصاد و کشاورزی را نشان می‌دهند. در حال حاضر چندین ماسری وجود دارد که برای اهداف آگروتوریسمی به کار می‌روند. به عنوان مثال یکی از مزارع ماسریا مارکورانو (Masseria Marcurano) از ۷ هکتار تشکیل شده و در آن عمدتاً زیتون، غلات، و سبزیجات کشت می‌شود. فعالیت آگروتوریسمی این مزرعه در سال ۱۹۹۵ آغاز شد و خدمات ارائه شده ارائه اقامتگاه‌ها، تسهیلات و امکانات استقرار، فروش مستقیم محصولات زراعی و دو برنامه سفر می‌باشد. یکی از برنامه‌های سفر میراث فرهنگی را با منظر و چشم‌انداز ترکیب می‌کند. این برنامه سفر تاریخی از یک مسیر نوردی به مدت ۴ ساعت تشکیل می‌شود که به بازدید کننده تاریخچه‌ی سیستم کشاورزی محلی و تکنیک‌هایش را معرفی می‌کند. بازدید

کنندگان، اسکان‌های دهقانی قرن ۱۶ و غارهای باستانی را نیز مشاهده می‌کنند. دومین برنامه سفر نوع طبیعت گرایانه تری است و عمدتاً گرایشی به سوی طبیعت و اوقات فراغت داشته و از چندین سفر قایقی در سواحل تشکیل شده و آبشارها و چندین غار ساحلی را نشان می‌دهد. در حقیقت کشاورز به عنوان راهنمای تور بوده و به بازدیدکنندگان تاریخ روستای محلی و تکنیک‌های پرورش زیتون را از شرق معرفی می‌کند. در برخی از این تسهیلات استخرهایی نیز ساخته شده است. هر دو این برنامه‌ها سهمی در افزایش دانش بازدید کننده از میراث فرهنگی منطقه دارند در حالیکه از منابع طبیعی نیز لذت می‌برند. بروندهای غیرکالایی در این مورد منظر و چشم‌انداز و میراث فرهنگی می‌باشند. منظر از ترکیبی از درختان زیتون، غلات و سبزیجات در مزرعه و محیط اطرافش که سازه‌های معمول روستایی است تشکیل می‌شود. در این مزرعه روغن زیتون نیز در همان محل تولید می‌شود، علاوه بر این کشاورزان بوته‌ها و درختان کوچک دیگری نیز که زیر گیاهان بزرگتر می‌رویند را کشت داده که علاوه بر اینکه منجر به زیباتر شدن منظر و چشم‌انداز می‌شود، با استفاده از آنها در مقابل آفات و علف‌های هرز کنترل‌هایی انجام می‌دهند. تحت قوانین منطقه‌ای ایتالیا کشاورزان زمانی می‌توانند در فعالیتهای آگروتوریسمی ثبت نام کنند که به اجرای فعالیتهای کشاورزی نیز ادامه دهند. قانون این ارتباطات و پیوندها را به گونه‌ای تنظیم می‌کند که در نهایت توسعه فعالیت گردشگری کشاورزی منجر به کاهش میزان تولید کشاورزی نشود (Clemens, 2004).

گردشگری کشاورزی در ایران

ایران به تصدیق سازمان یونسکو، از نظر وجود آثار تاریخی و فرهنگی در میان هشت کشور نخست جهان جای دارد و از منظر جاذبه‌های اکوتوریسمی و تنوع اقلیمی جزو پنج کشور برتر دنیاست. طبیعت چهار فصل ایران، وجود دریا، کویر، چشمه‌های آب گرم، حیات وحش متنوع، تمدن و سایر جاذبه‌های گردشگری این قابلیت را به ایران بخشیده است که در ردیف‌های نخست کشورهای دارای ظرفیت گردشگری جهان قرار گیرد. اما طبق آمار ایران تنها در کمتر از یک درصد از بازار گردشگری جهان سهمی است (هزارجریبی و نجفی، ۱۳۹۰). کشاورزی و دامداری نیز در ایران سابقه بسیار طولانی داشته و ایرانیان از اولین اقوامی بوده‌اند که به کشت و زرع پرداخته و به عنوان یکی از منابع درآمدی خود به چنین فعالیتهایی اشتغال داشته‌اند (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۵). در زمینه توسعه چنین فعالیتهایی نیز روش‌ها و ابزارهایی ساخته و ابداع شده‌اند. به عنوان مثال در زمینه نظام آبیاری، قنات‌ها از جمله روش‌های آبیاری شگفت‌انگیز و میراث‌های بسیار مهم ایران در سطح دنیا می‌باشد که در فهرست ثبت نظام‌های کشاورزی محلی دارای اهمیت جهانی در فائو قرار گرفته‌اند. علاوه بر این شرایط اقلیمی ایران باعث ایجاد نظام‌ها و محصولات گوناگون و همچنین زیست بوم‌های متفاوتی گردیده‌است. این تنوع اقلیم، شرایط اجتماعی و اقتصادی، فرهنگ، مذهب و قومیت نیروی محرکه مهمی در گسترش گردشگری کشاورزی در کشور می‌باشد.

هر چند که گردشگری بیش از یک قرن، در برخی مناطق روستایی ایران وجود داشته است، اما بازدیدکنندگان و گردشگران روستایی و مزرعه‌ای غالباً از دوستان و آشنایان خانواده‌های کشاورزان بوده و تقریباً می‌توان گفت که درآمدی برای آنان ایجاد نمی‌کنند. تنها طی سال‌های اخیر در برخی از مناطق روستایی تعدادی از مزارع نسبت به ارائه خدمات گردشگری به گردشگران اقدام کرده‌اند. اما از گردشگری کشاورزی در برنامه‌های دولت به عنوان وسیله‌ای جهت افزایش درآمد بهره‌برداران یا حفاظت محیط‌زیست استفاده نشده است (قادری، ۱۳۹۱) و توسعه این نوع از گردشگری بسیار بیشتر مورد بی‌توجهی قرار گرفته است. متأسفانه تاکنون با توجه به چنین ظرفیت بالای این بخش بروندهای مثبت کشاورزی و خدمات زیست محیطی ایجاد شده توسط کشاورزی نه توسط نیروهای بازار و نه توسط سازوکارهای اقتصادی و سیاسی که به ترجیحات و اولویت‌های گردشگران در مناطق روستایی پاسخ دهد، نهادینه نشده است. نتیجه از دست دادن فرصت‌هایی می‌شود که می‌تواند اشتغال ایجاد کند، درآمد بیشتری تولید کند، مناطق روستایی را پایدارتر و محیط متنوع‌تری ایجاد کند. در حالیکه با توجه به تنوع اقلیم و آب و هوا در ایران، روستاهای بیشماری را می‌توان یافت که زمینه جذب گردشگر را دارند.

بدین ترتیب فقدان راهبردها و برنامه‌ریزی‌های کارا در سیاست‌های توسعه روستایی، برای یکپارچه کردن کارکردهای گردشگری با توسعه روستایی ملموس بوده و صنعت گردشگری روستایی و بویژه گردشگری کشاورزی در ایران، به مفهوم واقعی خود نتوانسته است در تولید درآمد و بهبود شرایط اقتصاد ملی و ناحیه‌ای موفق باشد (حیدری چپانه، ۱۳۸۳) و به دلیل کاستی برنامه‌ریزی و ضعف مدیریت، از فرصت

های موجود در زمینه گردشگری و تجدید حیات اقتصادی و اجتماعی آن، به نحو مطلوبی استفاده نشده است. در حالیکه با برنامه‌ریزی جدید با رهیافت کشاورزی چند کارکردی و بهره‌برداری‌های مناسب از فرصت‌ها و ظرفیت‌های گردشگری این نواحی، به منظور دستیابی به گردشگری پایدار روستایی، می‌توان فعالیت‌های مؤثری برای توسعه پایدار روستایی کشور انجام داد (حسنوند و حسنوند، ۱۳۹۰). البته باید در نظر داشت که رونق بخشیدن به گردشگری بویژه گردشگری کشاورزی وابسته به حمایت‌ها و امکانات ارائه شده از سوی دولت است. توسعه این صنعت در کشور ما مستلزم تقویت زیرساخت‌ها، توسعه برنامه‌های کلان گردشگری، تسهیلات گردشگری، اطلاع‌رسانی، افزایش جاذبه‌های این حوزه و کاهش هزینه‌ها برای ایجاد انگیزه سیاحت است. اما در حال حاضر زیرساخت‌های کنونی گردشگری کافی نبوده و گردشگری بویژه گردشگری کشاورزی هنوز به عنوان صنعت مؤثری برای توسعه روستایی شناخته نشده است (سقای، ۱۳۸۵).

نتیجه‌گیری

فعالیت کشاورزی در ایران پتانسیل بالایی برای بهره‌برداری از فعالیت‌های چندکارکردی و ارائه برودادهای چندگانه دارد. به ویژه اینکه بین فعالیت تولید کشاورزی و منظر و چشم‌انداز روستایی پیوستگی قوی وجود دارد. از این رو، توسعه پایدار گردشگری کشاورزی به عنوان یکی از مصادیق کشاورزی چندکارکردی نقش مهمی در متنوع‌سازی اقتصادی و بهبود شرایط اقتصادی بهره‌برداران ایفا می‌کند. اما تاکنون نظام پاداش‌های نامتوازن اعطا شده به فعالیت‌های کشاورزی مدرن یا همان تولیدگرایی باعث شده است توجه کمتری به برودادهای غیرکالایی جلب شود که تقریباً به طور رایگان و یا با هزینه پایین تولید می‌شوند. اما به دلیل اهمیت روزافزون مناطق روستایی به عنوان مناطق مصرفی، کشاورزی مجدداً باید بر روی این نقش تمرکز و تاکید کند. نقطه قوتی که در این زمینه در کشور ما وجود دارد، تاریخچه نظام‌های کشاورزی ایران است که طی دهه‌های گذشته و قبل از رواج تولیدگرایی، مسیر چندکارکردی قوی را پیموده است، و این امر می‌تواند به تسریع و شتاب در تغییر جهت این روند از چندکارکردی ضعیف و زوال به سوی تولیدگرایی به چندکارکردی متوسط و قوی کمک قابل توجهی کند. از این رو لازم است به جای یک مدل یک‌بخشی، حوزه و دامنه‌ای برای چندکارکردی به عنوان مفهومی یکپارچه در نظر گرفت که تحت آن کارکرد تولیدگرایی کشاورزی و نقش آن در مدیریت زمین برای حفظ تنوع زیستی، تامین اوقات فراغت، مدیریت منابع آبی، کنترل اقلیم و مانند آن می‌توانند با یکدیگر هماهنگ شوند.

در این راستا اگرچه صنعت گردشگری کشاورزی هنوز در ایران به طور کامل شناخته و اجرا نشده است، اما اگر به صورت پایدار اجرا شود، پتانسیل بالایی در جهت نیل به توسعه پایدار روستایی خواهد داشت و برودادهای مثبتی در کنار تولید غذا و ایفای ارائه می‌دهد. توسعه پایدار گردشگری کشاورزی در مناطق روستایی ایران با فراهم آوردن فرصت‌های جدید برای بسیاری از روستاها به جوامع روستایی حیات دوباره می‌بخشد، موجب توسعه این نواحی می‌شود و این سکونتگاه‌ها را پا بر جا نگه می‌دارد. علاوه بر ایجاد اشتغال، باعث ایجاد درآمد اضافی برای کشاورزان شده، و کسب و کارهای جدیدی بدون نیاز به سرمایه‌گذاری بالا در مزارع برای کشاورزان ارائه می‌دهد. گردشگری کشاورزی همچنین تصویر روستا و پایداری مزارع روستایی را بهبود می‌بخشد. رشد مناطق روستایی به عنوان پیامد توسعه گردشگری کشاورزی تعامل بین کشاورزان و گردشگران را ارتقاء می‌دهد که می‌تواند باعث کاهش تفاوت‌ها و از این رو کاهش شکاف اجتماعی بین ساکنان شهر و روستا گردد. همچنین آگاهی گردشگران را از آداب و رسوم و سنت‌های اجتماع زراعی افزایش می‌دهد. اگر این صنعت به صورت پایدار اجرا شود به حفظ محیط زیست نیز کمک کرده و بویژه فعالیت‌های پایدار کشاورزی که فرایندهای طبیعی اکولوژیکی را مورد تشویق قرار می‌دهند، از جمله کشت محصولات مختلف در سال‌های مختلف و تلفیق کشاورزی و دامپروری. اما باید در نظر داشت که توسعه بدون برنامه‌ریزی آن سبب آسیب‌های اجتماعی و زیست‌محیطی در سکونتگاه‌های روستایی خواهد شد. از این رو برنامه‌ریزی‌های دقیق مشارکتی توسط دولت، بخش خصوصی و بهره‌برداران جهت توسعه این نوع از گردشگری ضروری می‌نماید.

منابع

- پارسا بصیر، ه.، (۱۳۸۶). بررسی زمینه ها و راهکارهای توسعه گردشگری روستایی در بخش طالقان از شهرستان ساوجبلاغ. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی، دانشگاه تهران.
- رضوانی، ع. ا. (۱۳۷۴). جغرافیا و صنعت توریسم، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.
- رضوانی، م. ر. (۱۳۸۷). توسعه گردشگری روستایی (با رویکرد گردشگری پایدار)، تهران: دانشگاه تهران.
- رکن‌الدین افتخاری، ع. ر. و قادری، ا. (۱۳۸۱). نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی: نقد و تحلیل چارچوب نظریه‌ای. فصلنامه مدرس علوم انسانی. دوره ۶. شماره ۲. صص ۴۰-۲۳.
- سقای، م. (۱۳۸۵). گردشگری: ماهیت و مفاهیم. تهران: انتشارات سمت، چاپ اول.
- قادری، ا. (۱۳۸۲). نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی پایدار، پایان نامه دکتری گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس.
- کاظمی، م. (۱۳۸۵). مدیریت گردشگری. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- مطیعی لنگرودی، ح. و نجفی کانی، ع. (۱۳۸۵). بررسی و ارزیابی اثرات شهرک‌ها و نواحی صنعتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی مناطق روستایی نمونه موردی: شهرستان بابل. پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۸.
- هزارجریبی، ج. (۱۳۸۴). بررسی نقش کارآفرینی در ایجاد فرصت‌های اقتصادی. پژوهشنامه اقتصادی. شماره ۱۸.
- Andereck, K.L., Valentine, K.M., Vogt, C.A. and Knopf, R.C. (2007). A cross-cultural analysis of tourism and quality of life perceptions. *Journal of Sustainable Tourism*, 15:483-502.
- Barbieri, C. (2010). An Importance-Performance Analysis of the Motivations behind Agritourism and Other Farm Enterprise Developments in Canada. *Journal of Rural and Community Development*, 5, 1/2 (2010) 1-20.
- Barbieri, C., & Mahoney, E. (2009). Why is diversification an attractive farm adjustment strategy? Insights from Texas farmers and ranchers. *Journal of Rural Studies*, 25(1), 58-66.
- Barry, J.J., and D. Hellerstain. (2004). "Chapter 9: Farm Recreation." In: *Outdoor Recreation for 21st Century America*" pp.149-167. A Report to the Nation: The National Survey on Recreation and the Environment. H.K. Cordell, Principal Author. Venture Publishing, Inc. State College, PA. 293 p. 2004.
- Barry, J.J., and D. Hellerstain. (2004). "Chapter 9: Farm Recreation." In: *Outdoor Recreation for 21st Century America*" pp.149-167. A Report to the Nation: The National Survey on Recreation and the Environment. H.K. Cordell, Principal Author. Venture Publishing, Inc. State College, PA. 293 p. 2004.
- Blacka, A., P. Couture, C. Coale, J. Dooley, A. Hankins, A. Lastovica, B. Mihalik, C. Reed, and M. Uysal. (2009). Agritourism. Virginia Cooperative Extension publication 310-003. <http://pubs.ext.vt.edu/310/310-003/310-003.html>.
- Brandth, B., & Haugen, M. (2007). Gendered work in family farm tourism. *Journal of Comparative Family Studies*, 38(3), 379-393.
- Brumfield, R. & Edouard K. M. (2002). Agricultural Tourism as Income-Based Rick Management Strategy for Greenhouse and Nursery producers, www.rce.rutgers.edu.
- Brunstad, R.J., Gaasland, I. & Vårdal, E. (2008). Optimal Provision of Public Goods: implications for Support to Agriculture.
- Busby, G. & Samantha, R. (2000). Transition From Tourism on Farm to Farm Tourism, *Tourism Management*, Vol.21, 2000.
- Che, D., Veeck, A., & Veeck, G. (2005). Sustaining Production and Strengthening the Agritourism Product: Linkages among Michigan Agritourism Destinations. *Journal of Agriculture and Human Values*, 22, 225-234.
- Clemens, R. (2004). Keeping Farmers on the Land: Agritourism in the European Union, *Journal of Iowa Ag review*, 10(3), 8-9.
- Desmond, J. & Reynolds, K. (2005). Consumer Demand for Agricultural and On-Farm Nature Tourism. Davis, CA: UC Small Farm Center Research Brief.
- Fleischer, A. and Tsur, Y. (2000). "Measuring the Recreational Value of Agricultural Landscape." *European Review of Agricultural Economics*, 27(2000):385-398.
- Jennifer, M., Sequeria, J.C. & Rasheed, A.A. (2009). Factors Contributory to Success: A Study of Pakistan's Small Business Owners. *Journal of Developmental Entrepreneurship*. Retrieved from <http://www.Highbeam.com/Docprint.asp?DocId+1P3:1311169111>
- Knickel, K. and Renting, H. (2000). Methodological and conceptual issues in the study of multifunctionality and rural development. *Sociologia Ruralis*. 40(4):512-528.
- Marsden, T. (2003). The condition of rural sustainability. Assen (NL): Van Gorcum.
- Marsden, T. and Sonnino, R. (2005). Setting up and management of public policies with multifunctional purpose: connecting agriculture with new markets and services and rural SMEs (UK national report [WP 5], EU Multagri Project). Cardiff: Cardiff University.
- McGehee, N.G. & Kim, K. (2004). Motivation for agri-tourism entrepreneurship. *Journal of Travel Research*, 43, 161-170.

- Nickerson, N.P., Black, R.J., & McCool, S.F. (2001). Agritourism: motivations behind farm/ranch business diversification. *Journal of Travel Research*, 40, 19-26.
- Novkovic, N. & Mutavdzic, B. (2010). The role of macro-management in increasing the competitiveness of serbian agribusiness. Paper prepared as a Chapter for the Monograph - Agriculture in Late Transition - Experience of Serbia, Serbian Association of Agricultural Economists – DAES (SAAE), Belgrade, Republic of Serbia, 2010.
- Ollenburg, C., & Buckley, R. (2007). Stated economic and social motivations of farm tourism operators. *Journal of Travel Research*, 45, 444-452.
- Parra-López, C., Calatrava-Requena, J., and de-Haro-Giménez, T. (2008). A systemic comparative assessment of the multifunctional performance of alternative olive systems in Spain within an AHP-extended framework. *Ecological Economics*, 64 (2008): 820–834.
- Phillip, S., Hunter, C & Blackstock, K. (2010). A Typology for Defining Agritourism. *Tourism Management*, 31(6): 754-758.
- Porcaro, P. (2009). Agritourism in Italy. International Specialised Skills Institute, Melbourne, Australia.
- Sharpley, R. & Vass, A. (2006). Tourism, farming and diversification: An attitudinal study. *Tourism Management*, 27: 1040–1052.
- Sivini, S. (2001). The practice of Rural Partnerships in Italy, in A. Cavazzani and M. Moseley (eds), *The practice of Rural Development Partnerships in Europe*, Rubettino, Soveria Mannelli, pp. 95-105.
- Soteriades, M. (2002). Tourism and environment in rural, Available at: www.fund.Acbe/prelude, p617.
- Sznajder M., Przezborska L. and Scrimgeour F. (2009). Agritourism. CAB International, pp. 1 – 293.
- Tew, C. & Barbieri, C. (2012). The perceived benefits of agritourism: The provider's perspective. *Journal of Tourism Management*, 33, 215-224.
- Tilzey, M. (2000). Natural areas, the whole countryside approach and sustainable agriculture. *Land Use Policy* 17: 279-294.
- Torres, R. and Momsen, J.H. (2004) Challenges and potential for linking tourism and agriculture to achieve pro-poor tourism objectives, *Progress in Development Studies*, 4(4), 294-318.
- Twyne, J. (2005). Organic farming as a solution to environmental problems? Paper presented at the workshop 'Organic agriculture: a solution rather than a problem?' IGER North Wyke Research Station, North Wyke, Devon, UK, November 2005.
- Walford, N. (2003). Productivism is allegedly dead, long live productivism: evidence of continued productivist attitudes and decision making in south-east England. *Journal of Rural Studies* 19: 491-502.
- Wilson, G.A., (2008). From weak to strong multifunctionality Conceptualising Farm-Level Multifunctional Transitional Pathways. *Journal of Rural Studies*. 24(3).
- World Economic Forum. (2009). Travel and Tourism Competitiveness Report. Internet: www.weforum.org/en/initiatives/gcp/TravelandTourismReport/index.html, retrieved 7 November 2010.